

Михайло МЕШИЙ,

orcid.org/0009-0008-0792-8326

аспірант кафедри української мови

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

(Харків, Україна) *m.s.meshyi@gmail.com*

РЕДАКТОРСЬКІ ПРАВКИ В АВТОРИЗОВАНИХ ВИДАННЯХ «МАЛОЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ» ІВАНА КРИП'ЯКЕВИЧА

У статті розглянуто поступовий розвиток літературної норми та узусу на прикладі авторизованих перевидань «Малої історії України» Івана Крип'якевича, уперше оприлюдненої 1921 року у Львові. Проблематику роботи зумовлює необхідність дослідити, як редакторські правки, погоджені з автором, відбивають вплив часу й висвітлюють відповідні тенденції. До уваги взято зміни, яких зазнавав першотвір і які, отже, відмежовують у часі однакові тексти. Щоб досягнути поставленої мети, вирішено з'ясувати риси першого видання та на основі порівняльного аналізу виявити закономірності розвитку як норми, так і авторового ідіостилу.

З огляду на «Граматику руської мови» (1914) і «Руску правопись зі словарцем» (1918) Степана Смаля-Стоцького й Федора Гартнера встановлено основні ознаки першотвору та стверджено належність його мови до західного варіанта української літературної мови. Надалі основну увагу приділено зіставленню правописних і лексичних рис, відбитих у другому (1924) та в третьому (1941) перевиданнях.

Застосований метод дає змогу виявити, як первісно західноукраїнську норму кінець кінцем наближено до східноукраїнської, закріпленої в правописі 1928 року, а згодом і в правописі 1933 року. На рівні правил такий перехід показано щонайменше на прикладі зникнення зі сторінок букви «г» й закінчення «-и» в іменниках третьої відміни, появи апострофа, заміни прикметникового суфікса «-ійш-» на «-іш-». На рівні лексики його щонайменше можна спостерегти, з одного боку, у поширенні етноніму «росіяни» й топоніму «Росія» замість «москалі» й «Московщина» відповідно, прикметника «крайний» замість «ліпший», займенника «їх» замість «їхній», прийменника «після» замість «по», а з іншого, у зникненні дієслова «рядити», сполучника «цебто», прислівника «дальше».

Перші видимі правки вже відстежено в другому виданні (1924), проте найпоказовіша відмінність наявна між другим (1924) і третім (1941) виданнями. Одержаний результат дає змогу ствердити, що навіть невелика книжечка, якою є «Мала історія України», може показувати, як розвивалася літературна норма на Заході України в першій половині XX століття, затираючи свої первісні риси й наближуючись до правила, ухваленого в радянській Україні.

Ключові слова: літературна норма, узус, західний варіант української літературної мови, ідіостиль, Іван Крип'якевич.

Mykhailo MESHYI,

orcid.org/0009-0008-0792-8326

Postgraduate Student at the Department of Ukrainian Language

V.N. Karazin Kharkiv National University

(Kharkiv, Ukraine) *m.s.meshyi@gmail.com*

EDITORIAL REVISIONS IN THE AUTHORIZED EDITIONS OF “A SHORT HISTORY OF UKRAINE” BY IVAN KRYPIAKEVYCH

The article examines the gradual development of the literary norm and usage through the example of the authorized re-editions of “A Short history of Ukraine” by Ivan Krypiakievych, first published in 1921 in Lviv. The relevance of the study is determined by the need to explore how editorial revisions, agreed upon with the author, reflect the influence of time and reveal broader linguistic tendencies. Attention is paid to the changes introduced into the original text, which thus separate otherwise identical versions and make it possible to observe the dynamics of language development. To achieve this goal, the features of the first edition are clarified, and a comparative analysis is applied to identify regularities in the evolution of both the norm and the author's individual style.

With reference to “Grammar of the Ruthenian language” (1914) and “Ruthenian orthography with a dictionary” (1918) by Stepan Smal-Stotsky and Theodor Gartner, the main features of the first edition are identified, confirming its affiliation with the Western variant of the Ukrainian literary language. Subsequently, the focus is placed on comparing orthographic and lexical features reflected in the second (1924) and third (1941) re-editions.

The applied method makes it possible to trace how the initially Western Ukrainian norm was ultimately brought closer to the Eastern Ukrainian one, codified in the orthographies of 1928 and 1933. At the orthographic level, this transition is illustrated by the disappearance of the letter "r" and the ending "-u" in feminine nouns of the third declension, the introduction of the apostrophe, and the replacement of the adjectival suffix "-iūu-" with "-iu-". At the lexical level, it is observed, on the one hand, in the spread of the ethnonym "росіяни" ("Russians") and the toponym "Росія" ("Russia") instead of "москалі" and "Московицина" respectively, the adjective "кращий" ("better") instead of "ліпший", the pronoun "їх" ("their") instead of "їхній", the preposition "нісля" ("after") instead of "но". On the other hand, it is marked by the disappearance of the verb "рядити" ("to rule, to govern"), the conjunction "цебто" ("that is"), and the adverb "дальше" ("furthermore, then").

The first visible revisions are already evident in the second edition (1924), but the most striking differences occur between the second (1924) and the third (1941) editions. The results obtained make it possible to affirm that even a small book such as "A Short history of Ukraine" can demonstrate how the literary norm developed in Western Ukraine in the first half of the twentieth century, gradually erasing its initial features and approaching the rules codified in Soviet Ukraine.

Key words: literary norm, usage, western variant of standard Ukrainian, idiosyncrasy, Ivan Kryp'iakevych.

Постановка проблеми. Тексти, орієнтовані на широке коло читачів, як правило, відбивають установлені мовні риси свого часу, адже мають бути зрозумілі сучасникам. Остаточна їх редакція, яку ми сприймаємо за приклад уживаних правописних, лексичних і стилістичних норм, має бути звичною читачам. Можливі також похибки друку, авторів ідіостиль або ж редакторська політика, яка, інколи надміру зосередившись на правках, розмиває первісний вигляд твору. Кінець кінцем одержаний і збережений до сьогодні текст показує дослідникам літературну норму відповідного часу.

У світлі цього редакторські правки помічають для нас напрями змін, яких зазнавало перше видання. Вони виявляють вплив часу, окремого регіону чи взагалі сліди зовнішнього втручання. Проте підтвердити або спростувати будь-які спостереження можливо, тільки якщо ми порівнюємо окремі твір із відповідною нормою або давніший примірник із новішим, а в такий спосіб – знаходимо відмінності в однакових текстах. Особливо цінними будуть багаторазові видання впродовж не одного десятиліття років, адже саме вони дають змогу виявити навіть незначні відхилення. У зв'язку з цим показовим прикладом постає «Мала історія України» видатного українського історика І. П. Крип'якевича. Ця книжечка вийшла друком уперше 1921 року, а згодом витримала чимало «піратських» передруків. Але крім них, світ насамперед побачив друге (1924) й третє (1941) авторизовані видання. Різниця рівно в двадцять років між 1921 і 1941 роками додатково обґрунтовує необхідність дослідити розвиток літературної норми на прикладі саме цих видань, погоджених з автором.

Аналіз досліджень. Відмітимо, що питанню розвитку української мови в Західній Україні в ХХ столітті присвятили свої праці чимало вітчизняних науковців, серед них С. П. Гірняк, І. Г. Матвійас, Л. М. Підкуймуха, В. І. Статєєва, Л. О. Ткач, Р. А. Трифонов, Ю. В. Шевельов. Окремої уваги

також варта буде дисертація Л. М. Підкуймухи (2016), у якій науковиця на прикладі порівняльного аналізу різних видань збірки оповідань «Вулиця» Б. А. Нижанківського показала радянську редакторську практику.

Цю публікацію також покликано в схожий спосіб дослідити зсув норми на прикладі авторизованих видань «Малої історії України», яка ще не виступала матеріалом для відстеження мовних змін у ХХ столітті.

Мета статті – окреслити напрями змін на прикладі редакторських правок в авторизованих виданнях «Малої історії України», що напроваджує нас виконати такі завдання: 1) визначити риси першотвору; 2) порівняти взяті до розгляду видання; 3) виявити відмінності в текстах і встановити їхні закономірності. *Об'єктом* вивчення є перше видання «Малої історії України» (1921), друге (1924) і третє (1941). *Предметом* – відмінності між ними на рівні правопису й лексики.

Виклад основного матеріалу.

1. «Мала історія України» 1921 року. Івана Крип'якевича справедливо можна вважати одним із найвидатніших українських істориків, чий вагомий внесок у розвиток вітчизняної історичної думки є беззаперечний. Так, 1921 року накладом видавництва «Історичні листки» оприлюднено його стислу «Малу історію України» (далі – «МІУ»). Це була книжечка кишенькового розміру на 32 сторінки петиту, яка стала бестселером і, крім двох авторизованих видань, тобто за 1924 і 1941 роки, витримала понад десять «піратських» передруків (Заболотна, 2005: 494–495). Вона привертала увагу і в осяжному минулому, про що свідчить її видання за редакторством сучасного історика Ярослава Грицака 1990 року.

Іван Крип'якевич жив і діяв на Заході України. Як відомо, у Львові 1886 року – власне, року народження майбутнього історика – вийшов друком «Малоруско-німецький словар» Євгена Желехівського та Софрона Недільського, у якому знахо-

димо вже складений фонетичний правопис, називаний нині желехівкою. Започатковані правила і усталена на їх основі традиція були чинні з кінця XIX століття й щонайменше впродовж двадцятих років XX століття. Якраз стільки, щоб на їх основі ми могли визначити риси першотвору 1921 року.

Попри розмір книжечки, а отже, обмаль прикладів, узявши до уваги «Руску правопись зі словарцем» 1918 року (3-є видання), усе ж звернімося до деяких правил, передбачених у § 24, ч. 4 § 46, п. б і г ч. 1 і п. а і б ч. 2 § 48, ч. 3 § 48. З них спостерігаємо:

1) частий ужиток букви «г» (§ 24). Серед відповідних прикладів бачимо слова згідно з ЕСУМом грецького походження: *організував* (Крип'якевич, 1921: 3), *Ставропігія* (Крип'якевич, 1921: 16), *організації* (Крип'якевич, 1921: 30); латинського: *гімназію* (Крип'якевич, 1921: 16); і німецького: *генеральна* (Крип'якевич, 1921: 21). Зімкнено-проривний звук, позначений буквою «г», містять і деякі власні назви, з них румунське місто *Галац* (Крип'якевич, 1921: 11) і українське прізвище *Івана Гонти* (Крип'якевич, 1921: 26). Натомість бачимо запозичення *газета* (Крип'якевич, 1921: 30), яке правопис у § 24 прямо передбачав як приклад написання слова з «г», а не з «г»;

2) етноніми з великої букви, як і слід (ч. 4 § 46): *Поляне, Сіверяне, Деревляне, Дуліби, Хорвати, Уличі* (Крип'якевич, 1921: 4), *Поляків, Печенігів, Греків* (Крип'якевич, 1921: 7–8), *Українці, Москалі* (Крип'якевич, 1921: 23);

3) написання слів відповідно до правила разом (п. б і г ч. 1 § 48): *защо* (Крип'якевич, 1921: 3), *підчас* (Крип'якевич, 1921: 21). Від нього відхилився прислівник *наново*, поданий окремо: *на ново* (Крип'якевич, 1921: 18);

4) написання слів відповідно до правила окремо (п. а і б ч. 2 § 48): *Що року* (Крип'якевич, 1921: 18), *з давна* (Крип'якевич, 1921: 31);

5) злиття постфікса *-ся* в усіх дієсловах, усупереч правилу, яке передбачало окреме написання (ч. 3 § 48): *ділиться* (Крип'якевич, 1921: 3), *заввся* (Крип'якевич, 1921: 4), *піднялося* (Крип'якевич, 1921: 20), *виводяться* (Крип'якевич, 1921: 29);

6) окрім цього, з відсутності згадки про апостроф ми виснуємо, що його правопис і не передбачав, що й відбито в «МІУ»: *Слов'янами, племя* (Крип'якевич, 1921: 4), *імя* (Крип'якевич, 1921: 7), *зєдинити* (Крип'якевич, 1921: 11), *Дам'ян* (Крип'якевич, 1921: 27).

Ми не обмежуємося лише правописом (1918), а звертаємося й до іншого джерела – до «Граматики руської мови» Степана Смаля-Стоцького й Федора Гартнера 1914 року (3-є видання). З вартих уваги рис маємо:

7) давній суфікс *-ийш-* для прикметників і прислівників прикметникового походження (§ 62), що виступає в усіх виявлених у книжечці зразках, серед них: *найважнійшиї, найдавнійших* (Крип'якевич, 1921: 3), *пізнійше* (Крип'якевич, 1921: 4), *спокійнійшиї* (Крип'якевич, 1921: 7), *найславнійший* (Крип'якевич, 1921: 19), *гарнійше, найвизначнійшиї* (Крип'якевич, 1921: 30);

8) закінчення *-ові* у давальному відмінкові, а не *-ови* (§ 118): *народові* (Крип'якевич, 1921: 7), *Петрові Дорошенкові* (Крип'якевич, 1921: 25);

9) морфологічні варіанти для закінчення іменників третьої відміни в орудному відмінкові однини (пор. *частію і частю*) (§ 133), при цьому в «МІУ» замість *-ію* виявляємо *-ею*: *Русею* (Крип'якевич, 1921: 5), *хоробрістю* (Крип'якевич, 1921: 6), *Волинею* (Крип'якевич, 1921: 11), *смертю* (Крип'якевич, 1921: 13), *Січею* (Крип'якевич, 1921: 17), *радістю* (Крип'якевич, 1921: 20);

10) закінчення *-и*, що завжди замість *-і* виступає у відмінках іменників як жіночого роду третьої відміни (§ 133), так і середнього роду четвертої відміни (§ 141): *з кости* (Крип'якевич, 1921: 4), *старшина племені, від їхнього імені* (Крип'якевич, 1921: 5), *по смерті* (Крип'якевич, 1921: 6) *великі користи* (Крип'якевич, 1921: 13), *викинули його кости* (Крип'якевич, 1921: 23), *боронив самостійности* (Крип'якевич, 1921: 24), *не добули вдячности* (Крип'якевич, 1921: 27), *ні крові, ні життя* (Крип'якевич, 1921: 31).

Наведений перелік можемо доповнити ще декількома рисами:

11) закінчення *-е* в називному відмінку множини іменників на зразок *громадянин*: *Слов'яне* (Крип'якевич, 1921: 4), *Татаре* (Крип'якевич, 1921: 10), *бояре, Мадяре* (Крип'якевич, 1921: 12), *селяне, міщане* (Крип'якевич, 1921: 20). Бачимо одиничне *Хозари* (Крип'якевич, 1921: 5);

12) інші поодинокі приклади, як-от неспрошення *-стн-* до *-сн-*: *некористний* (Крип'якевич, 1921: 25); і фонетизація на письмі буквосполук *-тств-* до *-цтв-*: *богачтва* (Крип'якевич, 1921: 13).

Вважаємо, що в межах 30-ти сторінок наведені заваги будуть достатні, якщо встановлювати основні ознаки, притаманні тодішній нормі. Ми воліли б залучити й інші, насамперед на рівні фонетики й лексики.

Перша група буде набагато більша від другої, вона проявляється в системі як приголосних, так і голосних звуків. Значна кількість пов'язана з тим, що приклади здебільшого поодинокі, проте кожен по-своєму розкриває узус. На рівні приголосних, окрім уже згаданого вжитку букви «г», лежать такі зразки:

1) наявність уставного *л'* після губного замість нині нормативного *ј*: *деревляних* (Крип'якевич, 1921: 4);

2) звукосполука *ск-* замість *шк-*: *скірою* (Крип'якевич, 1921: 13);

3) подвоєння *рр'*: *перемирря* (Крип'якевич, 1921: 19);

4) префікс *ві-* замість *вві-/уві-*: *війшов* (Крип'якевич, 1921: 22).

Мусимо спинитися на слові *перемирря*, бо воно суперечить не лише правилам західноукраїнського варіанту літературної мови, а західноукраїнським говіркам узагалі. Ми двічі зустрічаємо це слово як у першому (Крип'якевич, 1921: 19–20), так і в другому виданні (Крип'якевич, 1924: 19–20), що зменшує ймовірність похибки, але не відкидає її. І там і там увагу привертає саме подвоєння *рр'*. Слід згадати, що саме в деяких південно-східних говірках сильним ступенем палаталізації відзначався приголосний *р'*, що артикуляційно зближувало його з наступним *ј* і створювало умови для прогресивної асиміляції й подовження: *довірря*, *міжгірря*, *подвірря*, *пірря*, *матірря* (Бойко, Хомич, 2012: 13–14). Якщо відомо, що в поліському й південно-західному наріччях *р* схильний твердіти в усіх позиціях, то не досить зрозуміло, унаслідок чи того авторового ідіостилю, чи то редакторської позиції таку форму поміщено на сторінках. У будь-якому разі для нас це вельми цікавий випадок.

На рівні голосних звуків наведемо такі зразки:

1) відмінність у правилах чергування *е* з *о*: *книжочці* (Крип'якевич, 1921: 3);

2) сліди Еразмової вимови: *європейські*, *в Європі* (Крип'якевич, 1921: 8–9);

3) відсутність уподібнення *о* до *а*: *богата* (Крип'якевич, 1921: 9), *допомогали* (Крип'якевич, 1921: 15);

4) навпаки, уподібнення *о* до *а*, відмінне від нині нормативного: *салдатів* (Крип'якевич, 1921: 27);

5) форма дієслова *мусіти*;

6) у деяких запозиченнях наявність звука *и* замість нині нормативного *і*: *Ставропітія* (Крип'якевич, 1921: 16), *Республіку* (Крип'якевич, 1921: 31). Тут також слід згадати *Люблін* (Крип'якевич, 1921: 12), що хоч і не є запозиченням, на нашу думку, але навіть у такому разі не відповідає нинішній назві *Люблін*;

7) так само залишки звуку *и* замість *і*, але вже в питомих словах: *инші* (Крип'якевич, 1921: 17), *привитали* (Крип'якевич, 1921: 20), *Чернигівщину* (Крип'якевич, 1921: 22);

8) закріплення *ї* в усіх непрямих відмінках назви *Київ*;

9) пропуск міжголосного *в* у слові *осавул*: *осаули* (Крип'якевич, 1921: 21).

Ще можемо виділити разом приклади з відмінним вислідом ікавізму, поділивши їх поміж двох груп. До першої, меншої, належать приклади зі збереженим етимологічним голосним: *сестра Либедь* (Крип'якевич, 1921: 5), *гнетом* (Крип'якевич, 1921: 12). До другої – ті, що містять голосний *і*, хоч нині в цих випадках нормативне написання без нього: *пімстила* (Крип'якевич, 1921: 6), *воріг* (Крип'якевич, 1921: 10), *свобідний* (Крип'якевич, 1921: 13), *потрібуючим* (Крип'якевич, 1921: 15), *Іван Самійлович* (Крип'якевич, 1921: 27), *значіння* (Крип'якевич, 1921: 28).

У групі лексики впадає в очі більша вживаність слів із коренем *москв-*, *моск-*, а саме *Москва* «збірна назва росіян», *московський народ* (Крип'якевич, 1921: 10), *Москалі*, *московський цар* (Крип'якевич, 1921: 23), *Московщина* (Крип'якевич, 1921: 26), *московські люди*, *змосковити* (Крип'якевич, 1921: 28), порівняно з сучасними відповідниками, похідними від кореня *росій-*.

Окрім них, засвідчуємо поодинокі архаїзми *основатель* (Крип'якевич, 1921: 5), *завидувати* (Крип'якевич, 1921: 13), *побідити* (Крип'якевич, 1921: 19) і *побіда* (Крип'якевич, 1921: 22), діалектизми *зчаства* (Крип'якевич, 1921: 14) і *дома* (Крип'якевич, 1921: 23), а також яскраві наддіалектні (Ткач, 2007: 369–370) зразки *не вільно* «не можна» (Крип'якевич, 1921: 25) і вище згадане *скіра* «шкіра» (Крип'якевич, 1921: 13).

На граматичному рівні можемо відмітити м'яку основу прикметника *народний*: *народне віче* (Крип'якевич, 1921: 13). Утім, більше прикладів не маємо.

Попри, з одного боку, чимало можливих і ймовірних описок, а з іншого, обмаль прикладів, що могло б збити з пантелику, це не становить нам завади, щоб розглядати мову цього твору як належну до західного варіанта української літературної мови.

2. «Мала історія України» 1924 року. Друге авторизоване видання не сильно відрізняється від першого. Найвидиміша правка – на рівні лексики – належить до заміни сполучника *цебто* на *тобто* в усіх виявлених випадках у таких реченнях: «У важних справах старшина племені сходилася на віче [цебто →] **тобто** раду» (Крип'якевич, 1924: 4–5); «З того часу це море почали називати Руським [цебто →] **тобто** Українським морем» (Крип'якевич, 1924: 5); «Ярослав приказав списати українські закони в одну книжку, що звалася «Руська Правда» ([цебто →] **тобто** Українське Право)» (Крип'якевич, 1924: 8); «В 1569 р. Литва зробила з Польщею унію, [цебто →] **тобто** злуку в Любліні» (Крип'якевич, 1924: 15), «Найперше братство на Україні було у Львові, звалось *Ставропітія* [цебто →] **тобто** Оборона Хреста» (Крип'якевич, 1924: 16).

Здається, від усіх видань теперішнє відхиляється декілька разів ужитим закінченням *-ови* в давальному й місцевому відмінках іменників: *Петрови Дорошенкови, по Дорошенкови* (Крип'якевич, 1924: 26), *цареві* (Крип'якевич, 1924: 27). Також є закінчення *-ові*: *народові* (Крип'якевич, 1924: 7), *Іванові Виговському* (Крип'якевич, 1924: 24). Зазначимо, що і в попередньому, і в наступному виданні закінчення *-ови* відсутнє, бачимо форми лише з *-ові*.

Інші правки полягають у доповненні написаного або ж у незначній зміні на рівні правопису чи термінології в таких реченнях: «*Основателями Києва [були →] мали бути три брати Кий, Щек і Хорив та їхня сестра Либедь*» (Крип'якевич, 1924: 5); «*Потім у Києві запанували Хозари, народ, що [прийшов з Азії →] жив над Каспійським морем*» (Крип'якевич, 1924: 5); «*Він зруйнував край Хозарів над [Волгою →] Каспійським морем, бо вони шкодили Україні*» (Крип'якевич, 1924: 6); «*По смерті Ярослава [Київська Держава →] Україна поділилася на такі князівства (...)*» (Крип'якевич, 1924: 8); «*Під Берестечком на Волині Татаре зрадили козаків, – Поляки віднесли перемогу і прийшли аж [до Києва →] під Київ*» (Крип'якевич, 1924: 22); «*В 1918 р. в Києві і у Львові проголошено самостійну Українську [Республіку →] Державу, що мала зєдинити всі українські землі. Але вороги, що з давна нищили Україну, почали знов руйнувати [українську державу →] Українську Державу*» (Крип'якевич, 1924: 31).

Як бачимо, авторизоване друге видання не сильно відрізняється від першого, а отже, окремих тенденцій у редакторській політиці ми ще не спостерігаємо. З іншого боку, з наведених вище речень видно, що виправлено розставлені наголоси для читача або ж уточнено історичні дані. Зазнавав змін не просто текст, а й сам ідіостиль.

3. «Мала історія України» 1941 року. Трохи менше двадцяти років мине доти, як побачить світ третє авторизоване видання 1941 року. Попри чималі змістовні правки, які не були предметом цього дослідження, ми спостерігаємо багато змін, що віддалили текст від першотвору. По суті більшість особливостей, наведених на початку, утрачено: відтепер етноніми писано з малої букви, суфікс *-ийш-* всюди замінено на *-иш-*, додано апостроф, не вжито букви «г» тощо.

Багато правок знаходимо на лексичному рівні. Тепер насамперед спостерігаємо повну або часткову заміну дієслова *рядити* «правити, урядувати»: *рядити → правити* (Крип'якевич, 1941: 18), *рядити → урядувати* (Крип'якевич, 1941: 21), *рядив → правив* (Крип'якевич, 1941: 23), *рядили → рядилися* (Крип'якевич, 1941: 26).

Схожа доля спіткала гніздо слів із коренем *моск-*, *москв-*. У попередніх виданнях ми чітко бачимо, як автор розрізняє *Москалів, Москву* і державу *Російську*. Тепер же топонім *Росія* з похідними займають більше читачевої уваги, що видно з таких речень: «*Богдан Хмельницький мав надію, що при допомозі [Московщини →] Росії покорить Польщу (...)* Але українці скоро пізнали, що [Москалі →] **росіяни** нещиро помагають Україні» (Крип'якевич, 1941: 20); «*Він не мав війська і мусів погодитися з [Москалями →] Росією*» (Крип'якевич, 1941: 22); «*[Московщина →] Росія все більше скріплювала свою владу. Лівобережний гетьман Іван Брюховецький (1663–1668) спершу надіявся утримати згоду з [Москалями →] Росією, їздив до Москви і, як міг, так годив цареві*» (Крип'якевич, 1941: 24); «*Дальші гетьмани (...) знов погодилися з [Московщиною →] Росією*» (Крип'якевич, 1941: 24); «*[Московські →] Російські війська не уступали з України (...)* Їх землю цар почав роздавати [московським людям →] **росіянам**, щоби вони [змосковчили →] **русифікували** Україну» (Крип'якевич, 1941: 25). Хоча й засвідчено почастішання топоніму *Росія* й похідних, у тексті досі вжито *Московщину, московські землі, московського царя* й *владу*, а пов'язаний етнонім, *москалі*, – лише раз (Крип'якевич, 1941: 25).

Перевернулася картина з прикметниками *ліпший – кращий*. Досі *кращий* як прислівник виступав лише раз у назві пісні «Ой, немає лучче, та немає **краще**, як у нас на Україні!» (Крип'якевич, 1921: 21; Крип'якевич, 1924: 22). Тепер же *ліпший* залишено тільки у вступі (Крип'якевич, 1941: 3).

Більшає кількість займенника *їх* коштом *їхній*, бо якщо в перших двох виданнях *їх* є тільки особовим, то відтепер – уже й присвійним: «*Основниками Києва були три брати: Кий, Щек і Хорив та [їхня →] їх сестра Либедь*» (Крип'якевич, 1941: 5); «*Але [їхнє →] їх військо не витримало у стрічі з поляками*» (Крип'якевич, 1941: 15); «*Козаки запалилися гнівом, як дізналися, що цар хоче віддати [їхніх →] їх братів під польську владу*» (Крип'якевич, 1941: 24); «*[Їхню →] Їх землю цар почав роздавати росіянам, щоби вони русифікували Україну*» (Крип'якевич, 1941: 25). Займенник *їхній* збережено на сторінках двічі: «*Їхні знаряддя спершу були з камення та з кості (...)*» (Крип'якевич, 1941: 4); «*Ми ідемо їхніми слідами (...)*» (Крип'якевич, 1941: 32).

Зникає – але вже повністю – прислівник *дальше*. Його тричі заступає *далі*: «*(...) біля Києва жили поляни, по другій стороні Дніпра сів'яни, на захід від Києва деревляни, дуліби, хорвати, [дальше →] далі до півдня тиверці й улчі*» (Крип'якевич, 1941: 4–5); «*Хмельницький війшов з військом до Галичини, став облягати Львів, потім*

пішов [дальше →] **далі** в Холмицину під Замостя» (Крип'якевич, 1941: 18); «На Україну цар посилав свої війська і вони [дальше →] **далі** грабували міста і села» (Крип'якевич, 1941: 25). Один разі – пізніше: «[Дальше →] **Пізніше** братства стали відкривати школи, в яких учили і української мови і всяких наук» (Крип'якевич, 1941: 14).

Торкнулися зміни й написання прислівників разом чи окремо. Виявити це можемо, порівнюючи на основі правопису як ближчого 1933 року (§ 99), так і дальшого 1928 року (§ 94). Наприклад, уже в скрипниківці встановлено:

1) розрізнявати прислівники та іменники з прийменниками (абз. 2 прим. 1 ч. 2 § 94): *защо* → *за що* (Крип'якевич, 1941: 3), *на ново* → *наново* (Крип'якевич, 1941: 15), *до дому* → *додому* (Крип'якевич, 1941: 20);

2) писати разом *що*– (абз. 1 прим. 1 ч. 3 § 94): *що року* → *щороку* (Крип'якевич, 1941: 14), *щойно* (Крип'якевич, 1941: 30);

3) писати окремо питоме *би* (абз. 2 прим. 1 ч. 3 § 94): *якби* → *як би* (Крип'якевич, 1941: 15).

Зауважимо, обидва правописи не передбачали окремого розділу для прислівників, що утруднює прив'язати решту до якогось правила. Утім, розглядаймо її у світлі такого ж унормовання, наведеного вище: *чим раз* → *чимраз* (Крип'якевич, 1941: 13).

Порівняння з попередніми виданнями яскраво протиставляє теперішній словотвір: чимало іменників і дієслів виправлено на синонімічні відповідники на афіксальному рівні. З них:

1) з іншим префіксом: *обезпечив* → *забезпечив* (Крип'якевич, 1941: 6), *приказав* → *наказав* (Крип'якевич, 1941: 7), *назначив* → *визначив* (Крип'якевич, 1941: 10), *основано* → *заснували* (Крип'якевич, 1941: 13), *підпомогти* [козаків] → *допомогти* [козакам] (Крип'якевич, 1941: 20–21);

2) з іншим суфіксом: *знаряди* → *знаряддя* (Крип'якевич, 1941: 4), *основателями* [Київа] → *основниками* [Києва] (Крип'якевич, 1941: 5), *полекші* → *полегшення* (Крип'якевич, 1941: 5), *загиб* → *згинув* (Крип'якевич, 1941: 6), *підготувив* → *підготував* (Крип'якевич, 1941: 17), *готовилися* → *готувалися* (Крип'якевич, 1941: 20), *грабили* → *грабували* (Крип'якевич, 1941: 25);

3) з іншими префіксом і суфіксом: *рішав* → *вирішував* (Крип'якевич, 1941: 11), *зчаста* → *часто* (Крип'якевич, 1941: 12).

Утім, мийдалі читаємо *приказати* (Крип'якевич, 1941: 6) і *назначити* (Крип'якевич, 1941: 8) з першої групи, *підготувити* (Крип'якевич, 1941: 16) і *рішати* (Крип'якевич, 1941: 18) – з другої та третьої відповідно.

На морфологічному рівні інколи маємо зміну давніх або суто західних форм: *свогого* [народу]

→ *свого* [народу] (Крип'якевич, 1941: 3), *воєн* → *війн* (Крип'якевич, 1941: 6), *черці* → *ченці* (Крип'якевич, 1941: 7), *у братовбійчій [боротьбі]* → *у братовбивчій [боротьбі]* (Крип'якевич, 1941: 9), *поляг* → *поліг* (Крип'якевич, 1941: 10).

На граматичному рівні на прикладі прикметників західний, східний, народний спостерігаємо як тверду, так і м'яку основу з перевагою останньої: з західними князями (Крип'якевич, 1941: 10), західною Європою (Крип'якевич, 1941: 11), західної і східної України (Крип'якевич, 1941: 29), на західних землях (Крип'якевич, 1941: 30), Західно-Українська Народня Республіка (Крип'якевич, 1941: 31). Особливо звертаємо увагу на таке речення: «Розвинулося **народне** мистецтво у килимах, вишивках, ганчарстві; будівництво по містах і селах приймало **народний** стиль» (Крип'якевич, 1941: 27).

Зрештою, є переходи й суто словесні: *сто літ* → *сто років* (Крип'якевич, 1941: 9), *як [1240 р.]* → *коли [1240 р.]* (Крип'якевич, 1941: 12), *на поміч* → *на допомогу* (Крип'якевич, 1941: 12), *Семерій [Наливайко]* → *Северин [Наливайко]* (Крип'якевич, 1941: 15), *повелося побідити* → *вдалося перемогти* (Крип'якевич, 1941: 17).

У третьому виданні вперше з'являється прийменник *після* в кількості семи одиниць, з яких дві – у нових реченнях, натомість інші п'ять собою замінили прийменник *по*, що зазвичай виступав у сполученні *по смерті*: «[По →] **Після** смерти Ярослава Київська Держава поділилася на такі князівства (...)» (Крип'якевич, 1941: 8); «[По →] **Після** смерти Ярослава Мудрого повстали два окремі князівства, галицьке й володимирське» (Крип'якевич, 1941: 9–10); «[По →] **Після** смерти Богдана Хмельницького козаки віддали гетьманську булаву Іванові Виговському (1657–1659)» (Крип'якевич, 1941: 21); «[По Виговським →] **Після** Виговського гетьманував Юрій Хмельницький (1659–1663), молодший син Богдана» (Крип'якевич, 1941: 22), «[По Дорошенку →] **Після** Дорошенка не було вже визначних гетьманів на Правобережжі» (Крип'якевич, 1941: 23). Водночас прийменник *по*, ужитий при вказівці на дію або подію, після якої щось відбувається, досі неодноразово виступає в тексті: **по смерті** Святослава (Крип'якевич, 1941: 6), **по** довгій облозі (Крип'якевич, 1941: 9), **по** довгій боротьбі (Крип'якевич, 1941: 10), **по смерті** останнього галицького князя (Крип'якевич, 1941: 12), **по** тій люблинській унії (Крип'якевич, 1941: 13), **по** тих невдачах (Крип'якевич, 1941: 15).

З інших поодиноких правок упадають в очі такі:

1) слово *священик*, написане без подвоєння *-н-* (Крип'якевич, 1941: 7), тоді як у решті видань

виступає тільки *священник* (Крип'якевич, 1921: 7; Крип'якевич, 1924: 7);

2) назва *мадьяри* (Крип'якевич, 1941: 10-11), що поза третім виданням не містить йотації;

3) зміна прийменника *у* на *в*: *та* [*у* →] *в степах* (Крип'якевич, 1941: 14), *і* [*у* →] *в інших* (Крип'якевич, 1941: 21);

4) інший відмінок іменників, займенників: *в тих часах* → *в ті часи* (Крип'якевич, 1941: 14), *підняти духа* → *підняти дух* (Крип'якевич, 1941: 17), *поділили між себе* → *поділили між собою* (Крип'якевич, 1941: 19);

5) заміна закінчення *-а* в родовому відмінку деяких іменників чоловічого роду на *-у*: *табора* → *табору* (Крип'якевич, 1941: 9), *народа* → *народу* (Крип'якевич, 1941: 12).

Насамкінець нашу увагу привертають правки, що торкаються цілих словосполучень, як-от деякі з них: *забігали о дружбу* → *нав'язували дружбу* (Крип'якевич, 1941: 8), *боронив їх перед гнетом* → *обороняв їх від гніту* (Крип'якевич, 1941: 10), *військо числено на* → *військо складалось з* (Крип'якевич, 1941: 15), *уладити свої діла* → *взяти владу у свої руки* (Крип'якевич, 1941: 18).

Висновки. У третьому авторизованому виданні порівняно з попередніми можливо встановити тенденцію, згідно з якою мову твору наближено до східноукраїнської норми. Відмітимо, щонайменше на дотримання правил Харківського правопису 1928 року вказує непоодинокі наявність

закінчення *-и* в іменниках жіночого роду третьої відміни й середнього роду четвертої, що викинуто п'ятьма роками пізніше. У будь-якому разі ми вже не мусимо спиратися на правила західного варіанта української літературної мови, що перестав виступати основою, на якій слід розглядати перевидання 1941 року. Відтепер доцільніше звертатися до норми, затвердженої в Радянській Україні, і узусу, поширеного там же. Це і є головний висновок, що його, як бачимо, можна дійти, порівнюючи лише кілька текстів навіть без першотвору 1921 року.

Найбільші зміни можемо встановити між другим і третім виданнями 1924 і 1941 року відповідно, що відбиває вплив, на нашу думку, головно одного чинника – підвищеного становища УССР як осередку українського націєтворення під кінець двадцятих років XX століття. Можна справедливо зазначити, що правило, ухвалене в Харкові, а згодом – у Києві, набувало більшої ваги як орієнтир для українців, хай би в кордонах якої держави вони перебували. І твори західноукраїнських діячів, як показано, теж зазнавали на собі наслідків цього процесу.

Порушуючи питання подальших досліджень, убажаємо їх перспективність у розгляді схожих процесів на прикладі інших видань «Малої історії України», завдяки чому загальна картина може бути розкрита ширше. Неавторизовані втручання здатні вказати на менші регіональні особливості й в такий спосіб поглибити висновок, зроблений у цій роботі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко, Н. І., Хомич Т. Л. Сучасна українська літературна мова. Хрестоматія з фонетики : навч. посіб. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2012. 218 с.
2. Заболотна, І. М. Іван Крип'якевич. *Історіографічні дослідження в Україні*. Київ, 2005. Вип. 15. С. 486–558.
3. Крип'якевич, І. П. Мала історія України / написав І. К. Львів: Історичні листки, 1921. 32 с.
4. Крип'якевич, І. П. Мала історія України / написав І. К. Львів: Історичні листки, 1924. 32 с.
5. Крип'якевич, І. П. Мала історія України / написав І. К. Львів: Українське видавництво, 1941. 31 с.
6. Ткач, Л. О. Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX – на початку XX с. Частина 2: Джерела і соціокультурні чинники розвитку. Чернівці: Книги-XXI, 2007. 704 с.

REFERENCES

1. Boiko, N. I., Khomych, T. L. (2012) Suchasna ukrainska literaturna mova. Khrestomatiia z fonetyky: navch. posib. [Modern Ukrainian literary language. A Reader in Phonetics: Textbook] Nizhyn: NDU im. M. Hoholia. 218. [in Ukrainian].
2. Zabolotna, I. M. (2005) Ivan Krypiakevych. *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini*. Kyiv, 15, 486–558. [in Ukrainian].
3. Krypiakevych, I. P. (1921) Mala istoriia Ukrainy / napysav I. K. [A Short history of Ukraine / written by I. K.] Lviv: Istorychni lystky. 32. [in Ukrainian].
4. Krypiakevych, I. P. (1924) Mala istoriia Ukrainy / napysav I. K. [A Short history of Ukraine / written by I. K.] Lviv: Istorychni lystky. 32. [in Ukrainian].
5. Krypiakevych, I. P. (1941) Mala istoriia Ukrainy / napysav I. K. [A Short history of Ukraine / written by I. K.] Lviv: Ukrainske vydavnytstvo. 31. [in Ukrainian].
6. Tkach, L. O. (2007) Ukrainska literaturna mova na Bukovyni v kintsy XIX – na pochatku XX st. Chastyna 2: Dzherela i sotsiokulturni chynnyky rozvytku. [Ukrainian literary language in Bukovyna at the end of the XIXth – beginning of the XXth century. Part 2: Sources and sociocultural factors of the development] Chernivtsi: Knyhy-XXI. 704. [in Ukrainian].

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 29.10.2025

Дата публікації: 24.11.2025